

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشگاه بین‌المللی امام خمینی

IMAM KHOMEINI
INTERNATIONAL UNIVERSITY

دانشکده علوم اجتماعی

گروه حقوق

پایان نامه مقطع کارشناسی ارشد حقوق خصوصی

عنوان:

بررسی جایگاه علل موجهه در مسوولیت مدنی

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر مهرزاد ابدالی

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر سید محمد هادی ساعی

نگارش:

مهدی عسگری

زمستان ۱۳۸۹

ادا

تقدیم بہ یگانہ منجی عالم بشریت مہدی صاحب الزمان

عجل اللہ تعالیٰ فرجہ الشریف

چکیده

در حوزه مسوولیت مدنی منظور از علل موجهه مسوولیت مدنی همان عوامل رافع مسوولیت مدنی می‌باشد، یعنی عواملی که علی‌رغم تحقق عناصر سه‌گانه ایجاد ضمان (فعل زیانبار، ورود ضرر و رابطه سببیت بین فعل زیانبار و ورود ضرر)، موجبات معافیت عامل زیان را از جبران خسارات وارده بر زیان دیده فراهم می‌آورند. از آنجا که هدف اصلی مسوولیت مدنی، جبران خسارات زیان دیده و اعاده وضعیت او به حالت قبل از ورود ضرر و خسارت می‌باشد، لذا قاعده کلی در مسوولیت مدنی، نوعی بودن ملاک و معیار تحقق مسوولیت مدنی و عدم تاثیر عنصر معنوی و روانی اعم از قصد و انگیزه در تحقق یا عدم تحقق این نوع از مسوولیت می‌باشد. به همین دلیل نیز در زمینه جایگاه و نقش قصد و انگیزه در حوزه مسوولیت مدنی تحقیق و پژوهش‌چندانی صورت گرفته است. با این وجود برخلاف آنچه که گفته شد، استثنائاً در علل موجهه مسوولیت مدنی، انگیزه عامل زیان در تحقق یا عدم تحقق مسوولیت مدنی و الزام وی به جبران خسارات زیان دیده نقش اساسی دارد.

با توجه به مطالب فوق‌الذکر، در این رساله، هدف، بررسی و شناسایی علل موجهه مسوولیت مدنی و تعیین حدود و آثار هر یک از این عوامل در رفع مسوولیت مدنی عامل زیان و همچنین نقش عنصر معنوی و روانی در تحقق یا عدم تحقق هر یک از این عوامل می‌باشد.

کلید واژه‌ها: علل موجهه، مسوولیت مدنی، انگیزه، قصد

تقدیر و تشکر

مرامت از استاد بود

که به تعلیم من استاد، استاد

هر چه بود، استاد آموخت مرا

غیریک نکته که ناکفته نهاد

قدر استاد نکوداستن

حیف، استاد بمن یاد داد

پروردگار منان را شاکرم که همواره در زندگی بخطای مرا از عنایت لایزال خود محروم ساخته و تنها یکر و پشتیبان واقعی من بوده است. بر خود واجب می دانم تا مراتب سپاس را از بزرگواری بی جا آورم که اگر الطافشان نبود هرگز این پژوهش به پایان نمی رسید. از استاد ارجمندم جناب آقای دکتر ابوالی به خاطر راهنمایی های متین، ارزنده و پربارشان که همواره روشن کننده ی مسیر این پژوهش بود کمال تشکر را دارم. از استاد عزیز و ارجمندم جناب آقای دکتر ساعی که مشاور من در این پایان نامه بودند صمیمانه سپاسگزارم. سپاسگزار جناب آقای علی صدری می باشم که همواره در تمام محظرات ما از راهنمایی های خود بی نصیب ننمودند. از زحمات جناب آقای دکتر شریفی و دکتر سروی مقدم و دکتر البرزی نیز کمال تشکر را دارم. و سپاسگزار تمامی دوستانی هستم که مراد این تحقیق یاری رسانند.

فهرست اجمالی مطالب

<u>موضوع</u>	<u>صفحه</u>
مقدمه	۱.....
فصل اول: کلیات	
مبحث اول: مسوولیت مدنی	۸.....
گفتار اول: تعریف مسوولیت مدنی	۸.....
گفتار دوم: اقسام مسوولیت مدنی	۱۰.....
مبحث دوم: علل موجهه	۱۸.....
گفتار اول: علل موجهه در مسوولیت مدنی	۱۸.....
گفتار دوم: علل موجهه در مسوولیت کیفری	۱۸.....
گفتار سوم: عوامل رافع مسوولیت کیفری	۲۰.....
گفتار چهارم: تفاوت علل موجهه جرم و عوامل رافع مسوولیت کیفری	۲۱.....
مبحث سوم: انگیزه	۲۳.....
گفتار اول: انگیزه در مسوولیت مدنی	۲۳.....
گفتار دوم: انگیزه در حقوق قراردادها	۲۴.....
گفتار سوم: انگیزه در مسوولیت کیفری	۲۷.....
گفتار چهارم: اختصاص انگیزه به موارد ارادی بودن فعل	۳۵.....
مبحث چهارم: قصد	۳۸.....
گفتار اول: قصد در مسوولیت مدنی	۳۸.....
گفتار دوم: قصد در حقوق قراردادها	۴۱.....
گفتار سوم: قصد در مسوولیت کیفری	۴۲.....
گفتار چهارم: رابطه قصد و انگیزه	۴۳.....

فصل دوم: اقسام علل موجهه در مسوولیت مدنی

مبحث اول: تحذیر ۴۵

گفتار اول: معنا و مفهوم تحذیر ۴۵

گفتار دوم: شرایط اعمال قاعده تحذیر ۴۸

گفتار سوم: تاثیر تحذیر در مسوولیت مدنی ۵۸

گفتار چهارم: ارتباط تحذیر با قصد و انگیزه ۶۱

مبحث دوم: احسان ۶۳

گفتار اول: معنا و مفهوم احسان ۶۳

گفتار دوم: شرایط اعمال قاعده احسان ۶۵

گفتار سوم: تاثیر احسان در مسوولیت مدنی ۷۴

گفتار چهارم: ارتباط احسان با قصد و انگیزه ۷۶

مبحث سوم: اکراه ۷۷

گفتار اول: معنا و مفهوم اکراه ۷۷

گفتار دوم: شرایط اعمال قاعده اکراه ۷۸

گفتار سوم: تاثیر اکراه در مسوولیت مدنی ۸۸

گفتار چهارم: ارتباط اکراه با قصد و انگیزه ۹۰

مبحث چهارم: غرور ۹۲

گفتار اول: معنا و مفهوم غرور ۹۲

گفتار دوم: شرایط اعمال قاعده غرور ۹۳

گفتار سوم: تاثیر غرور در مسوولیت مدنی ۱۰۵

گفتار چهارم: ارتباط غرور با قصد و انگیزه ۱۰۶

- مبحث پنجم: اضطرار ۱۰۸
- گفتار اول: معنا و مفهوم اضطرار ۱۰۸
- گفتار دوم: شرایط اعمال قاعده اضطرار ۱۰۹
- گفتار سوم: تاثیر اضطرار در مسوولیت مدنی ۱۱۹
- گفتار چهارم: ارتباط اضطرار با قصد و انگیزه ۱۲۵
- مبحث ششم: دفاع مشروع ۱۲۷
- گفتار اول: معنا و مفهوم دفاع مشروع ۱۲۷
- گفتار دوم: شرایط تحقق دفاع مشروع ۱۲۸
- گفتار سوم: تاثیر دفاع مشروع در مسوولیت مدنی ۱۴۱
- گفتار چهارم: ارتباط دفاع مشروع با قصد و انگیزه ۱۴۳
- نتیجه گیری ۱۴۷
- فهرست منابع و ماخذ ۱۴۸
- چکیده انگلیسی ۱۵۹

فهرست تفصیلی مطالب

<u>صفحه</u>	<u>موضوع</u>
۱.....	مقدمه
فصل اول: کلیات	
۸.....	مبحث اول: مسوولیت مدنی
۸.....	گفتار اول: تعریف مسوولیت مدنی
۱۰.....	گفتار دوم: اقسام مسوولیت مدنی
۱۰.....	بند اول: مسوولیت قراردادی
۱۱.....	الف: تعریف مسوولیت قراردادی
۱۱.....	ب: ارکان تحقق مسوولیت قراردادی
۱۱.....	۱- وجود رابطه قراردادی
۱۲.....	۲- اعتبار و صحت قرارداد
۱۳.....	۳- تخلف از انجام تعهد
۱۳.....	۴- ورود ضرر
۱۴.....	۵- وجود رابطه علیت بین خسارت و عدم اجرای قرارداد
۱۴.....	بند دوم: مسوولیت غیر قراردادی
۱۴.....	الف: تعریف مسوولیت غیر قراردادی
۱۵.....	ب: ارکان تحقق مسوولیت غیر قراردادی
۱۵.....	۱- ورود ضرر
۱۶.....	۲- فعل زیانبار نامشروع
۱۷.....	۳- رابطه سببیت بین فعل زیانبار و ضرر وارده
۱۸.....	مبحث دوم: علل موجهه

- گفتار اول: علل موجهه در مسوولیت مدنی ۱۸
- گفتار دوم: علل موجهه در مسوولیت کیفری ۱۸
- گفتار سوم: عوامل رافع مسوولیت کیفری ۲۰
- گفتار چهارم: تفاوت علل موجهه جرم و عوامل رافع مسوولیت کیفری ۲۱
- مبحث سوم: انگیزه** ۲۳
- گفتار اول: انگیزه در مسوولیت مدنی ۲۳
- گفتار دوم: انگیزه در حقوق قراردادها ۲۴
- گفتار سوم: انگیزه در مسوولیت کیفری ۲۷
- بند اول: دیدگاه مکاتب کیفری در مورد انگیزه ارتکب جرم ۲۹
- بند دوم: قاعده عدم تاثیر انگیزه در مسوولیت کیفری ۳۱
- بند سوم: برخی از استثنائات قاعده عدم تاثیر انگیزه در مسوولیت کیفری ۳۲
- الف: تاثیر انگیزه در تخفیف و تبدیل مجازات ۳۲
- ب: تاثیر انگیزه در تعلیق مجازات ۳۳
- ج: تاثیر انگیزه در تحقق جرم ۳۳
- د: تاثیر انگیزه در جرایم دارای مجازات حداقل و حداکثر ۳۴
- گفتار چهارم: اختصاص انگیزه به موارد ارادی بودن فعل ۳۵
- مبحث چهارم: قصد** ۳۸
- گفتار اول: قصد در مسوولیت مدنی ۳۸
- گفتار دوم: قصد در حقوق قراردادها ۴۱
- گفتار سوم: قصد در مسوولیت کیفری ۴۲
- گفتار چهارم: رابطه قصد و انگیزه ۴۳

فصل دوم: اقسام علل موجهه در مسوولیت مدنی

- مبحث اول: تحذیر ۴۵
- گفتار اول: معنا و مفهوم تحذیر..... ۴۵
- گفتار دوم: شرایط اعمال قاعده تحذیر ۴۸
- بند اول: اعلام وجود خطر ۴۸
- بند دوم: اعلام هشدار قبل از ارتکاب عمل زیانبار ۴۸
- بند سوم: وصول هشدار به خسارت دیده ۴۹
- بند چهارم: قانونی و مشروع بودن فعل هشدار دهنده ۵۱
- بند پنجم: متناسب بودن وسایل هشدار دهنده با نوع خطر و محیط خطرناک و موثر بودن آنها..... ۵۲
- بند ششم: امکان احتراز از خطر برای مخاطب هشدار ۵۴
- بند هفتم: عدم اقدام عمدی هشدار دهنده بر ورود خسارت به مخاطب هشدار ۵۶
- بند هشتم: شرط اصابت بدون علم ۵۷
- گفتار سوم: تاثیر تحذیر در مسوولیت مدنی ۵۸
- گفتار چهارم: ارتباط تحذیر با قصد و انگیزه ۶۱
- مبحث دوم: احسان ۶۳
- گفتار اول: معنا و مفهوم احسان ۶۳
- گفتار دوم: شرایط اعمال قاعده احسان ۶۵
- بند اول: اقدام محسن در جهت دفع ضرر یا جلب منفعت ۶۵
- الف: نظریه دفع ضرر ۶۵
- ب: نظریه جلب منفعت ۶۷
- ج: نظریه مختلط ۶۷
- بند دوم: داشتن انگیزه احسان و نیکی به محسن الیه ۶۸

- بند سوم: محسنانه و سودمند بودن عمل در واقعیت امر ۶۹
- الف: نظریه نوعی بودن احسان ۶۹
- ب: نظریه شخصی بودن احسان ۷۰
- ج: نظریه مختلط ۷۱
- بند چهارم: کمتر بودن ضرر و زیان ناشی از اعمال محسنانه از ضرر حاصله در صورت عدم اقدام به احسان ۷۲
- بند پنجم: عدم تعدی و تفریط محسن در اقدام محسنانه خود ۷۳
- گفتار سوم: تاثیر احسان در مسوولیت مدنی ۷۴
- گفتار چهارم: ارتباط احسان با قصد و انگیزه ۷۶
- مبحث سوم: اکراه** ۷۷
- گفتار اول: معنا و مفهوم اکراه ۷۷
- گفتار دوم: شرایط اعمال قاعده اکراه ۷۸
- بند اول: شرایط ناظر بر مکره ۷۸
- الف: وجود مکره ۷۹
- ب: اظهار تهدید از سوی مکره ۸۰
- ج: قدرت و توانایی مکره بر عملی ساختن تهدید خود ۸۱
- بند دوم: شرایط ناظر بر مکره ۸۲
- الف: علم یا ظن مکره بر اجرای تهدید توسط اکراه کننده ۸۲
- ب: وجود رابطه سببیت بین ترس ناشی از اجرای تهدید و اقدامات مکره ۸۳
- بند سوم: شرایط ناظر بر مکره به ۸۴
- الف: مضر بودن تهدید به حال مکره یا متعلقین او ۸۴
- ب: قابل دفع نبودن تهدید به سهولت ۸۶

- ج: تناسب ضرر ناشی از اجرای تهدید با ضرر حاله از انجام عمل خواسته شده از مکره ۸۷
- د: غیر قانونی و نامشروع بودن تهدید ۸۸
- گفتار سوم: تاثیر اکراه در مسوولیت مدنی ۸۸
- گفتار چهارم: ارتباط اکراه با قصد و انگیزه ۹۰
- مبحث چهارم: غرور** ۹۲
- گفتار اول: معنا و مفهوم غرور ۹۲
- گفتار دوم: شرایط اعمال قاعده غرور ۹۳
- بند اول: عناصر مادی غرور ۹۳
- الف: عمل خدعه آمیز ۹۳
- ب: ورود خسارت و ضرر ۹۶
- ج: رابطه سببیت ۹۸
- بند دوم: عناصر معنوی غرور ۱۰۰
- الف: علم و جهل ۱۰۰
- ب: قصد ۱۰۴
- گفتار سوم: تاثیر غرور در مسوولیت مدنی ۱۰۵
- گفتار چهارم: ارتباط غرور با قصد و انگیزه ۱۰۶
- مبحث پنجم: اضطرار** ۱۰۸
- گفتار اول: معنا و مفهوم اضطرار ۱۰۸
- گفتار دوم: شرایط اعمال قاعده اضطرار ۱۰۹
- بند اول: شرایط خطر ۱۱۰
- الف: وجود خطر ۱۱۰
- ب: فعلیت داشتن یا قریب الوقوع بودن خطر ۱۱۱

- ج: عدم دخالت تقصیر مضطر در ایجاد وضعیت اضطراری ۱۱۱
- بند دوم: شرایط عمل ارتكابی ۱۱۳
- الف: تناسب عمل ارتكابی با خطر موجود ۱۱۳
- ب: ضرورت ارتكاب عمل زیانبار در شرایط اضطراری ۱۱۶
- ج: لزوم اکتفا به مقدار رفع ضرورت ۱۱۸
- گفتار سوم: تاثیر اضطرار در مسوولیت مدنی ۱۱۹
- بند اول: تاثیر اضطرار در مسوولیت مدنی در فقه امامیه ۱۱۹
- بند دوم: تاثیر اضطرار در مسوولیت مدنی در حقوق موضوعه ۱۲۲
- الف: تاثیر اضطرار در مسوولیت مدنی مبتنی بر تقصیر ۱۲۲
- ۱- اضرار به غیر برای دفع ضرر از خود ۱۲۳
- ۲- اضرار به غیر برای دفع ضرر از ثالث ۱۲۳
- ۳- اضرار به غیر برای دفع ضرر از او ۱۲۴
- ۴- اضرار به خود برای دفع ضرر از غیر ۱۲۴
- ب: تاثیر اضطرار در مسوولیت بدون تقصیر ۱۲۵
- گفتار چهارم: ارتباط اضطرار با قصد و انگیزه ۱۲۵
- مبحث ششم: دفاع مشروع** ۱۲۷
- گفتار اول: معنا و مفهوم دفاع مشروع ۱۲۷
- گفتار دوم: شرایط تحقق دفاع مشروع ۱۲۸
- بند اول: شرایط خطر و تجاوز ۱۲۸
- الف: غیر قانونی بودن خطر و تجاوز ۱۲۸
- ب: فعلیت داشتن یا قریب الوقوع بودن خطر و تجاوز ۱۳۰
- ج: حقیقی بودن خطر و تجاوز ۱۳۳

- د: فقدان تحریک قبل از تجاوز ۱۳۴
- بند دوم: شرایط دفاع ۱۳۵
- الف: ضرورت دفاع ۱۳۵
- ب: تناسب دفاع ۱۳۸
- گفتار سوم: تاثیر دفاع مشروع در مسوولیت مدنی ۱۴۱
- گفتار چهارم: ارتباط دفاع مشروع با قصد و انگیزه ۱۴۳
- نتیجه گیری ۱۴۷
- فهرست منابع و مآخذ ۱۴۸
- چکیده انگلیسی ۱۵۹

مقدمه

یکی از مهمترین مباحث مطرح در مسوولیت مدنی، بررسی جایگاه علل موجهه در حوزه مسوولیت مدنی می‌باشد. هدف و مقصود اصلی در مسوولیت مدنی احقاق حق زیان‌دیده یا به تعبیر دیگر جبران آسیب و خسارت وارده بر حق اوست (چرا که عامل فعل زیانبار به نوعی حق زیان‌دیده را ضایع نموده و حمایت از زیان‌دیده و احقاق حق او اقتضاء دارد که عامل زیان، نسبت به او، تا حدودی که به حقوق و منافع مشروع او آسیب رسانده است مسوول باشد) و اهداف دیگر مانند تنبیه وارد کننده زیان یا بازدارندگی دیگران نسبت به سایر اقدامات زیانبار که در مسوولیت کیفری از جمله اهداف اصلی می‌باشد، در مسوولیت مدنی نقش فرعی و تبعی ایفاء می‌کند. به همین دلیل نیز در حوزه مسوولیت مدنی ملاک و معیار تقصیر، نوعی می‌باشد نه شخصی، و برای تمیز تقصیر، با قطع نظر از شرایط جسمی و روحی و شخصیت خطاکار، باید دید آیا رفتاری که از وی سر زده است با رفتار انسان معقول و متعارفی که معیار تمیز خطاست تعارض دارد یا با آن موافق است. بر طبق این دیدگاه، تقصیر، صرف نظر از مقصر، یک رفتار نوعی است که در آن خروج از معیارها و متعارف مشاهده می‌شود و اگر عینیت یک رفتار، بدون اینکه در حالات فاعل آن جستجو شود، مورد توجه قرار گیرد و آن رفتار، رفتاری بیرون از ضوابط نوعی و متعارف باشد باید آن را تقصیر دانست. بر طبق این دیدگاه چنانچه مجنون یا صغیر غیر ممیز نیز خسارتی به دیگری وارد نماید می‌تواند مقصر و مسوول تلقی شود.

با توجه به آنچه که در مورد هدف اصلی مسوولیت مدنی و نیز معیار تحقق آن گفته شد آشکار می‌گردد که در حوزه مسوولیت مدنی قاعده کلی این است عنصر معنوی و روانی اعم از قصد و انگیزه بی تاثیر می‌باشد و عمدی یا غیر عمدی بودن ایراد ضرر و خسارت توسط عامل زیان و نیز نیک یا سوء بودن انگیزه وی از ایراد ضرر و خسارت، هیچگونه تاثیری در مسوولیت وی به جبران خسارات زیان‌دیده ندارد. با این وجود این قاعده مانند بسیاری از قواعد دیگر مطلق نبوده و بر آن استثنائاتی وارد می‌باشد. از جمله این استثنائات علل موجهه یا عوامل رافع مسوولیت مدنی می‌باشد. در اینگونه عوامل فقدان سوء انگیزه و به عبارت دیگر حُسن انگیزه عامل زیان در مسوولیت مدنی او موثر واقع شده و موجبات معافیت وی را از مسوولیت مدنی و جبران خسارات متضرر فراهم می‌آورد به طوری که چنانچه وی از چنین حُسن انگیزه‌ای برخوردار نباشد معاف از مسوولیت مدنی نخواهد شد.

به منظور بررسی جایگاه علل موجهه در مسوولیت مدنی در این رساله، در فصل اول به بررسی معنا و مفهوم مسوولیت مدنی، علل موجهه و نیز چیستی قصد و انگیزه و در فصل دوم به بررسی معنا و مفهوم و شرایط تحقق اقسام مختلف علل موجهه و نیز تاثیر آنها در مسوولیت مدنی عامل زیان و نهایتاً ارتباط این عوامل با قصد و انگیزه پرداخته‌ایم.

تعریف مسأله:

یکی از مهمترین مباحث مطرح در مسوولیت مدنی، بررسی جایگاه علل موجهه یا عوامل رافع مسوولیت، در حوزه مسوولیت مدنی می‌باشد که در فقه اسلامی تحت عنوان مسقطات ضمان قهری مورد بحث قرار می‌گیرد.

بحث از علل موجهه بیشتر در حوزه مسوولیت کیفری مطرح می‌شود. در حوزه مسوولیت مدنی منظور از علل موجهه، همان عوامل رافع مسوولیت مدنی می‌باشد، در حالی که در حوزه مسوولیت کیفری بین این دو عنوان تفاوت وجود دارد. چرا که در حوزه مسوولیت کیفری منظور از علل موجهه جرم، کیفیاتی هستند عینی و خارجی که به واسطه حدوث آنها وصف مجرمانه از عمل ارتكابی برداشته می‌شود و نه تنها مسوولیت کیفری ساقط می‌شود، بلکه اساساً عمل ارتكابی جرم تلقی نمی‌گردد. علل موجهه جرم موجب زوال عنصر قانونی جرم شده و از اسباب اباحه عمل می‌باشند که به واسطه حدوث این عوامل، وصف مجرمانه از عمل برداشته می‌شود و انجام کاری که ممنوع بوده است مباح می‌گردد و در نتیجه علاوه بر مباشر جرم، شریک و معاون جرم نیز قابل تعقیب و مجازات نخواهد بود. مصادیق علل موجهه جرم عبارتند از: حکم قانون، امر آمر قانونی، لزوم ارتكاب عمل برای اجرای قانون اهم، دفاع مشروع، حالت ضرورت، عمل جراحی و طبی مشروع، تادیب و تنبیه صغار و محجورین، حوادث ناشی از عملیات ورزشی و رضایت مجنی علیه در برخی صور خاص و به حکم قانون (بهری، محمد، نگرشی بر حقوق جزای عمومی، ص ۲۹۳). به عنوان مثال وقتی شخصی در مقام دفاع مشروع مرتکب عملی می‌شود که از نظر قانون جرم است، مقنن با متن مشخص قانونی و قبول مشروعیت دفاع، مسوولیت جزایی مرتکب را نمی‌پذیرد (نوربها، رضا، زمینه حقوق جزای عمومی، ص ۲۷۷). در حالی که منظور از عوامل رافع مسوولیت کیفری، کیفیاتی هستند نفسانی و درونی که به موجب آنها، به رغم وقوع جرم، عناصر متشکله جرم به مرتکب منتسب نمی‌گردد و در نتیجه معاف از مسوولیت و کیفر می‌گردد مانند جنون و مستی.

در حوزه مسوولیت مدنی منظور از علل موجهه یا عوامل رافع مسوولیت مدنی، عواملی می‌باشد که در صورت تحقق آنها، با اینکه فعل شخص موجب خسارت و ضرر دیگری شده است، مسوولیتی برای او به بار نمی‌آورد یا باعث کاهش مسوولیت او می‌گردد. در اینگونه موارد به لحاظ طبیعت کاری که انجام شده است یا به دلیل حکم قانون، نمی‌توان فعل ارتكاب شده را نامشروع نامید یا آن را تقصیر شمرد، به همین جهت نیز مرتکب آن قابل سرزنش نیست و جبران خسارت از او خواسته نمی‌شود.

(کاتوزیان، ناصر، ضمان قهری، ج ۱، ص ۲۷۲) از جمله این عوامل موجهه در حوزه مسوولیت مدنی می‌توان به دفاع مشروع، احسان، غرور، تحذیر و اکراه و ..... اشاره نمود.

در امور کیفری، رسیدگی، جنبه شخصی دارد و انگیزه متهم و هدف او از ارتکاب جرم در تعیین مجازات موثر است، به همین جهت ارتباط مسوولیت کیفری با مسوولیت اخلاقی بیشتر از مسوولیت مدنی است و نیت مجرم و درجه پلیدی آن و اثری که در وجدان بزهکار می‌نهد، در میزان مسوولیت او موثر است. رفته رفته این قاعده شهرت می‌یابد که آنچه در دادرسی‌های کیفری حائز اهمیت است شخصیت مرتکب است، نه جرم. اصلاح مجرم و لزوم مبارزه با ارتکاب جرم، جنبه نوعی دادرسی را از بین می‌برد و مجازات را شخصی می‌کند. بر عکس در حوزه مسوولیت مدنی مصالح اجتماعی ایجاب می‌کند که خطا مفهوم اخلاقی خود را از دست بدهد و چهره نوعی و اجتماعی پیدا کند. معیار تمیز خطا، رفتار عادی مسوول یا واکنشهای درونی او نیست، بلکه رفتار انسانی متعارف است. ضابطه، نوعی و اجتماعی است و مجنون و صغیر غیر ممیز نیز با اینکه قابلیت تمیز ندارند مسوولیت مدنی پیدا می‌کنند (ماده ۱۲۱۶ قانون مدنی)، زیرا هدف از مسوولیت مدنی مجازات مرتکب نیست، بلکه جبران خسارت ناروای زیان دیده است. مسوولیت کیفری به طور معمول ناشی از کار عمدی است در حالی که غالب مسوولیت‌های مدنی ناشی از بی‌مبالاتی است و این امر به خوبی نشان می‌دهد که در امور مدنی به نتیجه کار زیانبار، بیش از محرک و انگیزه عامل توجه می‌شود (کاتوزیان، ناصر، ضمان قهری، ج ۱، ص ۴۱). با این وجود به نظر می‌رسد که در عواملی که به عنوان علل موجهه، در حوزه مسوولیت مدنی شناخته شده است، نیت و انگیزه عامل زیان در تحقق یا عدم تحقق مسوولیت مدنی و الزام وی به جبران خسارات زیان‌دیده نقش اساسی دارد.

طرح سؤال‌های اصلی :

۱- با توجه به عدم لزوم وجود قصد در مسوولیت مدنی، وجود علل موجهه را چگونه می‌توان تبیین نمود؟

۲- در قلمرو مسوولیت مدنی، چه اصولی تحت عنوان علل موجهه قابل استناد می‌باشد؟

۳- اثر پذیرش علل موجهه در مسوولیت مدنی چیست؟